

Fehér Katalin

Kalendáriumok a népfelvilágosítás szolgálatában a felvilágosodás idején és a reformkorban

A kalendáriumokról, a nép gondolkodásmódjában betöltött jelentős szerepükről sokan és sokat írtak.¹ Közismert, hogy a felvilágosodás korszaka előtt megjelent kalendáriumok a naptári részen kívül főként asztrológiai jóslásokat tartalmaztak. Szintén köztudott, hogy a Biblia mellett a kalendárium volt az a könyv, amelyet csaknem minden család megvásárolt Magyarországon és Erdélyben a 18. század utolsó évtizedeiben is², és a család írástudó tagja volt az, aki a többieknek felolvasta az abban található ismereteket.

A kalendáriumkiadás igen jövedelmező vállalkozás volt. A felvilágosult abszolutista kormányzatok törekedtek arra, hogy beleszóljanak a kalendáriumok kiadásának ügyeibe. Európa néhány országában, így Franciaországban és Angliában már az 1600-as évektől királyi szabadalom volt a kalendáriumkiadás. Nyomdászoknak, nyomdáknak adtak privilégiumot a kiadásra, sokakat pedig eltiltottak az ilyen irányú tevékenységtől. Magyarországon Töltési István komáromi nyomdász kapott elsőként szabadalmat kalendárium kiadására 1705-ben. Őt követően másodikként Streibig Antal győri nyomdász nyert privilégiumot erre a tevékenységre 1731-ben. A kormányzatnak fontos volt, hogy az ország vezető állami és egyházi tisztviselőinek nevét ismerjék az emberek. Ezért Grassalkovich Antal kamarai elnök különösen szorgalmazta a kalendáriumoknak az ún. „tishti címtárakkal” történő kibővítését francia és német példák nyomán. 1740-től a nagyszombati nyomda is adott ki ilyenfajta kalendáriumokat.³

¹ A legutóbb megjelent könyvek a témában: Kovács I. Gábor: *Kis magyar kalendáriumtörténet 1880-ig. A magyar kalendáriumok történeti és művelődésszociológiai vizsgálata*. Bp., 1989, Akadémiai Kiadó. 241. p.; Dukkon Ágnes: *Régi magyarországi kalendáriumok európai háttérben*. Bp., 2003. ELTE Eötvös Kiadó, 231. p.

² A Helytartótanács 1775-ös kimutatása szerint magyarországi nyomdáknak közel hetven-ezer kalendáriumot nyomtak. Az 1820-as évek körül kb. 250–300 ezer kalendárium jelent meg Magyarországon.

³ Ezek még sokáig latin nyelvűek voltak. A kalendáriumprivilégiumok némelyike olyan kalendárium kiadására szólt, amely a magyar és a külföldi uralkodók családfáját, magyarországi grófok, bárók, püspökök stb. születésnapját is tartalmazta. Ekkor, a 18. században vált a magyar kalendáriumok majdnem elmaradhatatlan tartozékává a mindenkori magyar uralkodó címeinek és családfájának leírása.

A korábbiakhoz képest a 18. században, a hazánkban kiadott kalendáriumok tartalma ekkoriban kicsit változott. A naptári részen kívül több volt bennük az aktuális híryanag és az ismeretterjesztő céllal íródott cikkek.

A felvilágosult abszolutista államhatalom a kalendáriumok tartalmát tehát igyekezett módosítani, hiszen az engedelmes, hasznos állampolgárok nevelésének fontos eszköze volt a kalendárium. Mária Terézia 1756. évi rendeletében – a kor követelményeinek megfelelően – kitiltotta a kalendáriumokból az egészségre káros, a nép körében akkor még javában élő babonás gondolatok erősítését tartalmazó írásokat.

Az 1758-ban kiadott győri kalendárium a „Kegyes Olvasóhoz” intézett előszavában tudatja az olvasókkal a rendelkezés lényegét: „Mária Theresia kegyes akaratóból ... parancsokat adatott ki, hogy jövendőben érvágás, köpölyözés, orvosságvétel, ártalmas napok, haj- és körömmetszések felől semmise írássék a kalendáriumokban. Annak okára tudtára adom a Kegyes Olvasónak, hogy én a kegyes parantsolat alá vetvén magamat, mindezeket elhagytam.”

Az 1777-ben kiadott királyi rendelet ismét sürgette a jóslások, babonák kalendáriumokban történő terjesztésének tiltását. A fokozatos tartalmi módosulásokat az is felgyorsította, hogy az eltiltással a kalendáriumok toldalékának terjedelme megnőtt. Így növekedhetett az irodalmi anyag és az aktuális hírekkel foglalkozó írások száma, és helyet kaphattak a kiadványban a korszerű gyakorlati (egészségügyi, gazdasági) tanácsok is.

A hazai felvilágosult értelmiség többsége nem gondolt arra, hogy a kalendáriumokat a felvilágosítás eszközeként, a közhasznú ismeretek terjesztőjeként is fel lehetne használni. A felvilágosult értelmiségiek a kalendáriumokat abból a szempontból tartották károsnak, hogy nézetük szerint a latin iskolát alig befejezett félművelt tömegei ezt az alacsony színvonalú, évente megjelenő kiadványtípust olvassák. Nem ismerték fel, hogy a kalendáriumokban óriási lehetőség rejlik. Kazinczy jó barátja és levelezőtársa, a soproni Kis János próbálkozott 1799-ben egy, a naptári részen irodalmi szempontból színvonalas anyagot tartalmazó kalendáriumot kiadni Pozsonyban, de a Schiller-, Pope- és Samuel Johnson-fordítások túlságosan is messze estek a hagyományos kalendáriumolvasók ízlésétől, így súlyos bukás lett a próbálkozásból.

A Helytartótanács 1775-ben összeíratta a magyarországi nyomdáknak kiadott kalendáriumokat példányszám szerint. Ekkor közel hetvenezer kalendáriumot nyomtattak ki Magyarországon.

A felvilágosult abszolutista uralkodók már nem csak a tiltás eszközeivel próbáltak gátat vetni a babonáság és az asztrológia terjesztésének. A német és a francia felvilágosodás gondolkodói felismerték, hogy a kalendáriumokat – a nép felvilágosításának egyik fontos eszközét – is fel lehet használni. Jellemző Pektor Fischer nyomdász nézete, aki 1783-ban a berlini akadémiának címezve kijelentette: „a népből a kalendárium segítségével azt csinálom, amit akarok. Ostobává vagy okossá, babonássá vagy felvilágosulttá, merésszé vagy gyávává, patriótává vagy hazafiatlanná kell válnia vagy maradnia? Csak adjanak hatalmat a kalendárium felett.” A német nyomdásznak igaza volt. A hatalmas példányszám, a rengeteg olvasó alkalmat adott a kormányzatoknak a tömegek jó vagy rossz irányú manipulációjára.

Mária Terézia közművelődési reformja kapcsán (1774-ben) Hell Miksa jezsuita csillagász készített egy tervezetet a kalendáriumkiadás reformjára. Véleménye szerint a „közművelődés emelése szempontjából rendkívüli jelentősége van a kalendáriumnak”. Hangsúlyozta, hogy a kalendáriumokban mindaddig nagyon sok a babonás, félrevezető dolog, és ezen csakis azzal lehet változtatni, hogy rendeletileg kiveszik a csakis az üzleti haszonra tekintettel lévő kiadók kezéből a kalendáriumkiadás jogát. Azt javasolta, hogy a felállítandó bécsi akadémia vegye kézbe monopóliumként a kalendáriumok kiadását. Sokan elleneztek Hell Miksa javaslatát, nem csak az osztrák nyomdászok, hanem a magyarok is.

A felvilágosult abszolutista államhatalom a kalendáriumok tartalmát is igyekezett módosítani, hiszen az engedelmes, hasznos állampolgárok nevelésének fontos eszköze volt a kalendárium.

Az 1777-ben kiadott királyi rendelet ismét sürgette a jóslások, babonák kalendáriumokban történő terjesztését. A fokozatos tartalmi módosulásokat az is felgyorsította, hogy az eltiltással a kalendáriumok toldalékának terjedelme megnőtt. Így növekedhetett az irodalmi anyag és az ismeretterjesztő, aktuális hírekkel foglalkozó írások száma. Helyet kaphattak a kiadványban a gyakorlati (egészségügyi, gazdasági) tanácsok is.

1777-ben Mária Terézia, bár elsődleges célja a tanügyi reform véghezvitele volt, rendeletben írta elő birodalma számára, hogy kitiltja az ezt követő években a kalendáriumokból a babonás, a köznépben tévHITEKET terjesztő közleményeket. Azt tervezték, hogy a naptári részt követő cikkeket egyetemi tanároknak kell írniuk, majd azokat bemutatni a Helytartótanácsnak a kinyomtatás előtt. A felvilágosult abszolutista uralkodók, köztük Mária Terézia is szolgálni

akarta ezekkel az intézkedésekkel a nép felvilágosítását úgy, hogy a hatalom érdekeit is szem előtt tartásuk, és korszerű, de mindenekelőtt hasznos tanácsokkal lássák el a köznépet. Végül az elképzelt tervek nem váltak valóra, mert az uralkodó fontosabbnak tartotta az iskolaügy rendezését. Szabályozta a tankönyvkiadást, és úgy vélte, hogy a megfelelő színvonalú népiskolai tankönyvek elegendő ismerettel látják el a köznép gyermekeit, akik felnőve, munkájuk során hasznosíthatják ezeket az ismereteket.

A magyar jozefinista értelmiség számára is inkább a hasznos tudnivalókat terjesztő iskolaügy rendezése volt az elsődleges. Mégis akadt egy-egy gondolkodó, így például Kovács Ferenc pápai mérnök, aki a Péczeli József által Komáromban szerkesztett *Mindenes Gyűjtemény* hasábjain megjelent cikkében 1789-ben említi: „ne csak a szerencsének javaival bővön megáldottak”, hanem a „mezei emberek” sokassága között is terjeszteni kellene a hasznos ismereteket, akár a kalendáriumok színvonalának emelése révén.⁴

Mindezekből világosan látszik, hogy a felvilágosodás szellemében végrehajtott uralkodói rendeletek, például az egészségre káros jövedelmek eltiltása stb. felgyorsították a kalendáriumok szerkezetének átalakulását. A tiltások következtében a kalendáriumok todaléka a korábbiakhoz képest hosszabb lett, ezért megnövekedett az irodalmi anyag, az aktuális hírek terjedelme, és a hasznos, főként egészségügyi és mezőgazdasági, a gyakorlatban is jól felhasználható anyagok terjedelme.

Az irodalmi anyagról elmondható, hogy ez többnyire szórakoztató kispóza, melyet különféle figyelemfelhívó címek alatt adtak közre. Például ilyenek voltak a címek: „Elegy-belegy mulattató históriácskák; Időt töltő szép világi tréfa beszédek; Tréfás történetek – elmés mondások; Elegyes dolgok és történetek; Elmét vidító elegy-belegy dolgok; Idő-töltésre való furtsa hólmik; Unalmas órákon való időtöltés.”

A hasznos tudnivalókat, gyakorlati tanácsokat tartalmazó részek elkülönültek az irodalmi anyagtól. A házi, ház körüli munkák köréből nagyon sok gyakorlati tudnivalót, tudást, fogást, technikát közöltek. A mezőgazdasági ismeretközlés számos új elemet tartalmazott.⁵ Az egészséggel és a betegségekkel, illetve azok gyógyításával foglalkozó cikkek száma is jelentősen nőtt, a szokványos házi gyógymódok leírása mellett a kalendáriumokban megtalálhatók a higiénával,

⁴ *Mindenes Gyűjtemény*. 1789. II. 353–363. p.

⁵ Pl. az ipari növények: kender, len, dohány, a pillangós takarmányok, répafélék, a burgonya és kukorica termesztéséről, a trágyázásról, az istállózó takarmányozó állattartásról stb.

járványokkal és azok elkerülésével foglalkozó írások is. Mindez azonban kevés volt, éppen azért, mert a köz- és kisnemesség és főként a parasztság iskolában szerzett alpműveltsége nem adott lehetőséget arra, hogy igényelje és megértse a „magasabb rendű” irodalmat.⁶

Adataink vannak arról, hogy 1775-ben – hazánkban – 11 nyomdában 21-féle kalendáriumot adtak ki. A nyomdáknak nagy hasznuk származott a kalendáriumkiadásból. A kiadók maguk a nyomdák voltak. A szerkesztőkről nagyon keveset tudunk. A naptári részt csillagászok szerkesztették, a vásárnaptárt közhivatalnokok állították össze. A kalendáriumok toldaléka sokszor nem eredeti alkotás volt. Különbőféle helyekről maguk a nyomdászok állították össze azokat. A legtöbb kalendáriumot hazánk fejlettebb városaiban: Pozsonyban, Kassán Nagyszombatban, Győrben, Komáromban, Vácott, majd Pesten és Budán adták ki a nyomdák. Később Pécsen és Szegeden. Temesváron, Nagyváradon, Debrecenben és Miskolcon is adnak ki kalendáriumokat. Erdélyben Kolozsvár és Nagyszében volt a kalendáriumkiadás központja.

Gyorsan emelkedett a kalendáriumok példányszáma, sokszor a százezret is meghaladta. Feltehetjük a kérdést: hogyan jutott el ez a hatalmas tömegű könyv az olvasókhoz? Részben maguk a nyomdák, részben a könyvkötők forgalmazták a kalendáriumokat a heti vásárokon.

Említenünk kell azt is, hogy a 18. század végén és a 19. század első felében sok magyar író és tudós tette szóvá, hogy akik kalendáriumolvasók voltak, azok más jellegű kiadványtípusokat alig vettek a kezükbe.⁷

A reformkor küszöbén azonban Fazekas Mihály volt az, aki megálmodta és meg is valósította a népfelvilágosító kalendáriumot. 1819-ben indult a *Debreceni Magyar Kalendárium*⁸, melyet Fazekas tíz éven át szinte egyedül írt és szerkesztett, és amely a városi nyomda kiadásában jelent meg.

Programját Fazekas az első évben a következőképpen fogalmazta meg:

⁶ Petőfi még az 1840-es években is azt írja, hogy a kis- és a középnemesség „Mint számár a gazt, zabálja a kalendáriumot.”

⁷ Újfalvy Sándor (1782–1866) emlékiratából (sajtó alá rend.: Gyalui Farkas. Kolozsvár, 1941) megtudjuk, hogy atyja – aki birtokos nemes és megyei tiszt volt – házában a kalendáriumon kívül más könyv nem volt. Kármán József (1769–1795) művelődési programjában, a 'Nemzet tsinosodása' című művében, mely az 'Uránia' 1794. évi utolsó számában jelent meg, rámutat irodalmi és tudományos hátramaradásunk egyik okára, a „mezei életre”, amelyben „a telekjeiken vegetáló cimmel és cim nélkül való földművelők” sokaságánál „az egész könyvtár egy házi és uti kalendáriumból állott”.

⁸ Fazekas Mihály (1766–1828) költő, botanikus.

„Kalendáriomunkat pedig, az üres levegőből merített jövőmondások helyett, gyönyörködtető, szívet nemesítő, tanító és közhasznú toldalékokkal kívánjuk kedvessé és érdemessé tenni.” A „tanító és közhasznú” cél nála fogalmazódik meg először a magyar kalendáriumok tekintetében. Fazekas Mihály végleg elhagyta a hagyományos csillagjósolást, de a kalendárium műfajához, hagyományaihoz igazodva csillagászati ismeretterjesztő cikkeket írt a bolygókról, az évszakokról, a Napról, a Holdról. Így fokozatosan találta meg a tudománynépszerűsítés megfelelő módszerét és stílusát is. A debreceni kalendárium szórakoztató irodalmi anyaga részben hagyományos művekből állt, anekdoták, novellák, „elegy-belegy históriák” jelentek meg rendszeresen benne, melyeknek többnyire erkölcsi mondandója volt. Az irodalmi anyag másik része azonban színvonalas nemzeti irodalom. (Fazekas itt név nélkül közölte saját verseit, melyek lírai életművének legértetesebb alkotásai.)

Feltehetjük a kérdést: sikeres volt-e Fazekas Mihály tízéves kalendárium-szerkesztői munkássága? A példányszámok alakulása biztos mutatója a sikernek. Az első évben hatezer példányt nyomtak, de ezt képtelenek voltak mind értékesíteni, ezért a következő évben csak négyezer példány került ki a nyomdából, aztán lassan-lassan emelkedni kezdett a példányszám, 1822-től ötezer, 1827–28-ban pedig újra hatezer példány hagyta el a nyomdát. A hatalmas példányszámban megjelenő hagyományos hazai kalendáriumokhoz képest ez a szám kicsinek mondható, mégis jelentős, hogy egy felvilágosult eszméket hirdető, színvonalas ismeretterjesztő és irodalmi anyaggal rendelkező kalendárium hatezres példányszámban jelent meg, ami figyelemre méltó.

Fazekasnak a magyar kalendáriumtörténetben új korszakot nyitó vállalkozása egyedülálló volt. Nagy számban jelentek meg továbbra is a hagyományos kalendáriumok a későbbi évtizedekben.

Az 1830-as években, a reformkorban alakult ki a kalendáriumok egészen új típusa. A kislakú, 10–20 krajcáros naptárak mellett sorra jelentek meg a nagyalakú, drágább, 150–250 lap terjedelmű kalendáriumok.⁹

⁹ Trattner-Károlyi 1831-től kiadta a *Magyar Hazai Vándort* (4 r., kb. 160 oldal, 1 fjt). Landerer Lajos 1832-től adta ki a *Közhasznú Honni Vezért* (4 r., 205–300 oldal, 1 fjt 36 kr.). Kassán Werfernél 1834-től jelent meg *A magyar házi barát* (4 r., 200–220 oldal, 1 fjt). De szaporodott a 10 krajcáros és a pengőforintos naptárak között átmenetet képező, a Trattner Magyar Nemzeti Kalendáriumához hasonlóan 30–50 krajcáros naptárak csoportja is.

Ezek a kalendáriumok az olvasóközönség igényesebb részének készültek: több volt bennük az ismeretterjesztés, és helyet kaptak a színvonalasabb irodalmi alkotások. Kialakult a terjesztés új módja is, a korábbi kiadói és vásári árusítás mellett megjelent az előfizetés.

Emeljük ki közülük a *Honni Vezért* (1835–1844), melynek célja az volt, „hogy Publikumát a század lelkéhez és a dicső Magyar Nemzet hatalmasan emelkedő kultúrája szelleméhez módosítva vezérelje”, emellett „oktatva mulattasson”, bemutassa „mindazt, mit előrehaladó századunk hazánkat bármi szempontból érdeklő újat szül”. A kalendárium számos külföldi, magyarra fordított írást közölt, de a szerkesztők törekedtek arra is, hogy hazánk tudósainak eredeti munkái is megjelenhessenek a kalendáriumban. Széles körű olvasóközönségre számítottak: a „fényes paloták” lakóira éppúgy, mint a középrendűekre, sőt „a jámbor földművesekre” is.¹⁰ Hasznos ismeretek terjesztésére törekedtek, ettől várták, hogy a kalendárium „a nemzet kultúrája emelkedésének általános előmozdítója legyen”.

A *Honni Vezér* számos rovattal rendelkezett, melyek mindegyikében ismeretterjesztő írások jelentek meg. A „Történetírás” rovatban, 1832-ben például olvashatunk a Gracchusokról, Attiláról és Csabáról, a régi magyarok szokásairól, Nagy Péterről és II. Józsefről. A „Földleírás” rovatban földrajzi dolgokról, szép tájakról, híres európai és Európán kívüli városokról juthattak hasznos és érdekes információkhoz az olvasók. Volt a kalendáriumnak egy fontos rovata, mely a „Politechnika vagyis a mesterségek, polgári szorgalom s magasabb ízlésű művészet” címet viselte. Ebben új találmányokról szerezhettek ismereteket az érdeklődő. „Természethistória” rovat foglalkozott a természeti jelenségek (pl. földrengések, árvizek) tudományos magyarázatával, de ide kerültek a növényekről és állatokról szóló tudósítások is. Az új típusú naptárak politikai híreket nem közöltek, hiszen a gyorsan változó világ híreit az évenként megjelenő kalendáriumok nem is követhették. Erre az akkoriban megjelenő hírlapok vállalkozhattak.

Kik olvasták a *Honni Vezért*? Egyértelműen elmondható, és ezt a források is alátámasztják, hogy a középrétegek. Az olvasók között papok, köznemes birtokosok, gazdatisztek, ügyvédek, orvosok, kereskedők találhatók. Az e korban sorra alakuló kaszinók, társalkodó egyletek, olvasóegyesületek is megrendelték

¹⁰ Ez természetesen csak kíváncsi maradhatott. A földművesek nem tudták megfizetni a nagy alakú kalendáriumok magas árait. Ők továbbra is a vásárokon kapható filléres naptárakat vásárolták.

a nagy naptárakat, így azokat a társadalmi nyilvánosság ezen új intézményeiben is sokan forgatták

1840-ben indult a Széchenyi által 1830-ban alapított, majd 1835-ben Magyar Gazdasági Egyesület néven működő társulás, mely számos más feladata mellett kiadta a *Mezei Naptárt*. A naptár elsőrendű célja a népnevelés volt. Szerkesztői azt tűzték ki célul, hogy kiadványuk a „földműves osztály”, a „szegényebb sorsú nép”, az „adózó nép” kezébe jusson. A Magyar Gazdasági Egyesületben a kalendárium szerkesztésének felügyelője és a terjesztés szervezője az ismeretterjesztő szakosztály volt. Kacskovics Lajost tüntették fel az első évfolyam szerkesztőjeként, de tudjuk, hogy közösen dolgozott Tarczy Lajossal, majd 1842-ben Török Jánossal. 1845-ben Fényes Elek vette át a szerkesztést.

A kiadvány tartalma a hasznosságot helyezte előtérbe. A naptár nyelvezete eleinte nehézkes volt, és képeket sem közölt. Később a szerkesztők próbáltak ezen változtatni. Közérthetőbb stílusú, kevésbé zsúfolt, logikusabb elrendezésű, képes naptárak hagyták el a nyomdát. Ha a tartalmat vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy az alapvetően gazdasági jellegű volt. Az új, racionális gazdálkodás alapelveit, módszereit igyekeztek népszerűsíteni a szerkesztők. A korszak legjobb gazdasági szakemberek írtak az új termelési ágakról, az ipari növények természetének hasznáról, az új gazdasági eszközökről stb. Ugyanez jellemezte a többi ismeretterjesztő anyagot is. A *Mezei Naptár* rendszerezett ismeretanyagot közölt. Folytatásokban jelent meg a *Magyarok krónikája* és *Magyarország földleírása*.

A *Mezei Naptár*ban megjelent az aktuális híryanag is. Az aktualitás nem a napi politika tárgyalását jelentette, hanem a kiadvány évente közölte az új, gazdasági, társadalmi eszmék magyarázatát, ismertette a takarékpénztárakat, a biztosító társaságokat, az új egyesületeket.

A *Mezei Naptár*ban helyet kapott szórakoztató irodalmi anyag is. Néha csupán „Mulattató példabeszédes aprólékok” voltak benne, máskor viszont a korszak jeles költőinek¹¹ verseit közölte.

Ahhoz azonban, hogy e nagy példányszámú naptár valóban eljusson a nép kezébe, nem volt elég a tartalom színvonalának emelése, az olcsó ár és a magas példányszám.¹² Meg kellett oldani a terjesztést is, hogy a naptárak oda jussanak,

¹¹ Pl. Vörösmarty, Czuczor, Bajza. Czuczor Gergely az itt megjelent verseiben a lustaság, a hanyag gazdálkodás, az iszákosság, a korai házasság ellen emelt szót.

¹² A naptár 1840-ben 5000 példányban jelent meg, ez 1842-re 40 ezer példányra, 1843–44-re 60 ezerre nőtt, 1845-től pedig elérte a 80 ezret. Olcsó (8 pengőkrajcár), a nép számára is elérhető áron hozták forgalomba a naptárt.

ahová szánták őket. Korlátozták a terjesztők körét, és szigorú rendszabályokat vezettek be. Senki sem adhatta el a kalendáriumot Gazdasági Egyesület által előre megszabott árnál alacsonyabb áron.

Évente körleveleket küldtek a megyéknek, egyházaknak, hogy a „naptárt az adózó nép között minden kitelhető módon terjeszteni iparkodjanak”. Kérték a megyéket, hogy maguk is vásároljanak, és ingyen osszák szét a nép között a naptárakat.¹³ Komárom megyében például elrendelték, hogy a jegyzők hetente bizonyos órákban olvassanak fel a kalendáriumból a népnek.

Ritkán emlegetett tény a szakirodalomban, hogy 1848-ban megjelent az *Első magyar zsidó naptár és évkönyv*, amely magyar nyelven közölte az izraelita mesteremberek és kereskedők névsorát, de emellett nevelésügyi írások is helyet kaptak benne.¹⁴

A magyar kalendárium történetében a felvilágosodás kori elszigetelt elgondolások után a reformkorban erősödött meg az az igény, hogy a kalendáriumműfaj a művelődéspolitikai eszközévé váljon. Ekkor egyre szélesebb rétegek kerültek kapcsolatba a kalendáriumon keresztül az anyanyelvi kultúrával.

¹³ Komárom megyében, 1843-ban járásonként 150 darabot osztottak ki. Győr megyében, 1842-ben egy névtelen adakozó 120 példányt adott át a fősolgabíróknak szétosztásra. Az 1847-es rossz termésű évben a szakosztály elnökének felkérésére Kopácsy hercegprímás 1000 példányt vásárolt és osztott szét a nép között.

¹⁴ A hazai zsidóság 1844-ben alapított *Magyarító Egylete* adta ki.